

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया छन्द १०१ व नेवाः गजल्य् गुण व दोष

राजेन्द्र कुमार महर्जन^१

मूति

नेपालभाषा काव्य विधाय् स्यल्लाःम्ह गजल च्वमि भूषणप्रसाद श्रेष्ठं शास्त्रीय छन्द व बहरय् गजल चिनातःगु प्यंगू गजल सफू दु । उकी मध्ये 'छन्द १०१ व नेवाः गजल' सफूया गजलया बारे थन चर्चा जूगु दु । तर थ्व सफुती च्वंगु गजलया गुण व दोषया बारे आःतक सुनानं कुलातःगु खनेदु । थ्व हे गजल सफूया गुण व दोषया खँ कुलेगु थ्व शोधलेखया तातुना खः । थुकिं गजल च्वमिपितं गजल बारे दुग्यंक अध्ययन यायूत ग्वहालि जुइ । पूर्वीय काव्यशास्त्रय् काव्यगुण व काव्यदोषया बारे थीथी आचार्य विद्वानपिनिपाखें थःथःगु मत व्यक्त यानातःगु दु । थ्व शोधलेखय् 'छन्द १०१ व नेवाः गजल' सफुती च्वंगु गजलया गुण व दोषयात पूर्वीय काव्यशास्त्रकथं कुलेगु ज्या जूगु दु । थुकिया लागि पुस्तकालय सामग्रीयात छ्यलाः व्याख्या विश्लेषण यानाः गुणात्मकता विधिकथं यानागु दु । थुगु सफूया गजल्य् विम्बया छ्यलाबुला, परिपक्वता, स्पष्टता, कोमलता, प्रतिकात्मकता, गेयात्मकता नापं शास्त्रीय नियम व मान्यताकथं शास्त्रीय छन्द व बहरया प्रयोग यानातःगु खनेदु । थ्व धैगु थुगु सफूया काव्यगुण जुल । तर गुलिगुलिं गजलया सैद्धान्तिक संरचनाकथं पाय्छि मजुगु, अर्थदोष, पददोष खनेदुगु खँग्वः छ्यलातःगु गजल नं दु । थ्व धैगु काव्यदोष जुल । थुकथं थ्व सफूया गजल्य् काव्यदोषसिबे काव्यगुण अप्वः खनेदु । नापं भूषणप्रसादया थुगु सफूया गजल स्वयंबल्य् छन्द व बहरया शास्त्रीय मान्यताकथं पाय्छि जुइक चिनातःगु खनेदु ।

मूखँग्वः - गजल, काव्यशास्त्र, काव्यगुण, काव्यदोष, गेयात्मकता, शास्त्रीयछन्द व बहर ।

म्हसीका

विषयगत म्हसीका:

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषा काव्य ख्यलय् गजल विधाया छम्ह स्यल्लाम्ह च्वमि खः । भूषणप्रसाद श्रेष्ठया दक्कले न्हापां पिदंगु गजल सफू जिगु मे छंगु खः (नेसं. ११११) । दक्कले लिपांगु गजल सफू छन्द ७७ व नेवाः गजल (नेसं ११४३) खः । नुगःबसाः (नेसं ११२६), नुगःया गुनगुन (ने.सं. ११३७), छन्द १०१ व नेवाः गजल (नेसं ११३८) व छन्द ७७ व नेवाः गजल (नेसं ११४३) यानाः प्यंगू सफुती वार्षिक, जातीय, मात्रिक व शास्त्रीय छन्द बहरय् गजल चिनातःगु दु । थौतक शास्त्रीय छन्द व बहरय् गजल चिनीम्ह छम्हयां छम्ह जक च्वमि भूषणप्रसाद श्रेष्ठ खः । छन्द १०१ व नेवाः गजल सफुती नेपालभाषा साहित्यय् प्रवृत्तिगत व विषयगत विविधता, छन्द व बहर नापं १०१ छन्दय १०१ पु हे गजल दु ।

१. एमफील-पीएचडी पुचः, २०७९/८०, maharjanswaraj@gmail.com

शास्त्रीय संरचनात्मक नियमकथं छपु गजलय् म्होतिं नं न्यागू शेर दय्माः । न्हय्गू गुंगू भिंछगू यानाः बिजोर शेरय् गजल चिनेगु परम्परा नं दु । तर नेपालभाषाया गजलय् थ्व शास्त्रीय मान्यतायात नालाच्चंगु खनेमदु । स्वंगू-प्यंगू वा जोर शेरया गजल यक्व खनेदु । भूषणप्रसादजुं नं गजल संरचनाया थ्व पक्षयात पूर्णतः ध्यानब्यूगु खनेमदु । विषयवस्तुया ल्याखं भूषणप्रसादजुया थ्व सफुती परम्परागत मान्यताकथं मतिना, श्रृंगारिकता, रोमान्टिक भाव, चञ्चलता नापं प्राकृतिक सौन्दर्य, सांस्कृतिक, शान्ति, प्रगति, सुरक्षा, वर्तमान अवस्थाप्रति वितृष्णा, असन्तोष, निराशा भाव, आशा भाव, अभाव, समाजय् विद्यमान अव्यवस्था, अन्याय, अत्याचार, व्यक्तिगत स्वार्थ, राष्ट्रिय भावना व देशप्रेम, वर्गीयता, वर्तमान अवस्था, जागरण चित्रण थज्वःगु प्रवृत्तीया गजलत दु । अथे हे देय् व समाजय् ब्वलनाच्चंगु विकृति व विसंगतिप्रति तिव्र वितृष्णा, सामाजिक चेतना, न्यायचेतना, व्यंग्यचेतना, राष्ट्रियताया भावना, प्रगतिवादी स्वर, आशावादी व निराशावादी स्वर थज्वःगु प्रवृत्ति नं खनेदु । थुलिमछि विषयवस्तु व प्रवृत्ति दुसां थ्व सफूया गजलया गुण व दोषया बारे सुं नं समालोचकतयूसं कुलातःगु खनेमदु । थ्व सफूया गजलय् खनेदुगु गुण व दोषयाबारे कुलेगु हे थ्व शोधलेखया उद्देश्य खः । गुण व दोषबारे कुलेगु भूवल्य गजलय् खनेदुगु भाषागत शैली, गजलया शील्प, सैद्धान्तिक व शास्त्रीय संरचनागत मान्यता बारे न्हयथनेगु ज्या नं थन जूगु दु । थुकिं नेपालभाषा काव्य ख्यलय् गजलया अध्ययनय् ग्वहालि जुइ । अथे हे थन न्हयथनीगु गजलया गुण व दोषपाखें गजल च्वमिपित गजलया बारे दुयंक अध्ययन यायूत नं ग्वहालि जुइ ।

गजलया परिभाषा

गजल बारे विद्वान्तयूसं थःथःगुकथं परिभाषा बियातःगु दु । मतिनाया विषय कयाः च्वयातइगु मुस्मांतयूसं उप्वः छ्यलीगु फारसी म्यै (माली, नेसं ११३०, पृ. १४२) गजल खः । मुस्मांतयूसं उप्वः छ्यलीगु फारसी लय् म्यै (जोशी, नेसं ११०७, पृ. ११९) गजल खः । प्रायः शृङ्गारसया कविता च्वइगु छगू ताजि फारसी छन्द (प्रधान, विसं २०६२, पृ. १३९) गजल खः । फारसी वा उर्दू म्यै, मतिना म्यै (प्रधान, विसं ११९८, पृ. ११२)या छगू ताजि खः । गजल विशेषतः मतिनाया विषयय् शृङ्गार रसया कविता च्वइगु छगू प्रकारया फारसी छन्द वा व हे छन्दय् च्वयातइगु कविता खः (त्रिपाठी, विसं २०४०, पृ. ३१८) । शृङ्गाररस वा प्रेमप्रसंगया कविता, छुं नं छन्दबन्ध मजूसे अन्तिम तुक जक जुइगु शृङ्गारिक कविता ('नेपाल', २०६१, पृ. ३४२) गजल खः ।

गजल अरवेली भाषाया शब्द खः । 'ग'या अर्थ वाणी, खँल्हाबल्हा खः । 'ज'या अर्थ 'मिसा', 'अल'या अर्थ 'नाप' खः । गजल खँग्वलं मिसानाप जुइगु खँल्हाबल्हा धैगु अर्थ लुइ । लिपा थ्व हे अर्थ थः मतिनामिनाप प्रणय भावया अभिव्यक्तिकथं विकसित जुल (थापा, विसं २०५०, पृ. ४८, घ) । गजल खँग्वः 'गजाला'पाखें वयाच्चंगु खः । फारसी भाषां गजलया अर्थ हरिण खः, हरिणया मचायात गजाला धाइ । उकिं गजल खँग्वः 'गजाला' पाखें वःगु खः (मुजावर, २००१, पृ. १५) । गजल शब्दया अर्थ मतिनामिनाप खँल्हाबल्हा वा थः यज्जुयात प्रणय बोध यायूगु खःसां भावार्थकथं थुकीया अर्थ प्रणय कामनाया हार्दिक भावया ललित अभिव्यक्ति खः (ब्राजाकी, विसं २०४६, पृ. ३७) ।

गजल उर्दूया छगू लोकंहवाःगु विधा खः । गेयता गजलया स्वभाव खः । गेयताया लागि छन्द, लय, पदलालित्य, हार्दिकता, कोमलता सकतां माः । थुकीमध्ये छता जक मगाःसां सवाः वइमखु । गजलया आत्मा छन्द खः । काफिया व रदीफ थुकिया शरीर व प्राण खः । शरीरया लागि प्राण माःथें रदीफया लागि त्वःगु काफिया माः ।

प्राण मदुगु शरीर निष्कृत्य जुइ थें रदीफयात ल्वःगु काफिया मन्तकि गजलय् प्राण दइमखु ('पुता', नेसं ११४०, पृ. १४) । गजल शेरपाखें निर्माण जुइ । छपु गजलया फुक्क शेर स्वतन्त्र जुइ । छगूछगू शेर हे छपुछपु कविता जुइ । छगू शेरया मेगु शेरनाप स्वापू दय्माः धइगु मदु, मुक्त नं जुइफु ('पुता', नेसं. ११४०, पृ. १४)। गजलया निंतिं बहर वा छन्द धाःसा मदय्कं मगाः । गजलया स्थायी बहर भिंंगुगू दु - हजज, रमल, रजज, कामिल, वाफिर, मुतकारिब, मुतदारिक, मुनसरिह, मुक्तजब, मुजारअ, मुज्तस, तवील, मुदीद, बसीत, सरीका, खफीफ, जदीद, करीब, मुशाकिल (पुता, नेसं. ११४०, पृ. १४)। थ्व हे शास्त्रीय संरचनाया कारणं साहित्यया मेमेगु विधासिबे गजल पाः (रावल, विसं. २०४७, पृ. १९)।

च्वय्या फुक्क परिभाषाकथं गजलयात मनया भावयात शेरया माध्यमं अभिव्यक्त याय्गु छगू कलाया नां कथं परिभाषित यायेछिं ।

नेपालभाषाय् गजलया शुरूवात

नेपालभाषा काव्यसाहित्यय् गजल न्हूगु विधा खः । प्याखं (नाटक), बाखं, म्ये, कविता, मुक्तक, हाइकुसिबे संरचनागत रूप हे गजल पाः । शास्त्रीय संरचनागत नियमय् च्वनाः च्वय्माःगु काव्यया छगू विधा थ्व गजल थौंकन्हय् लोकंह्वानाच्चंगु दु । नेपालभाषा साहित्यय् थ्व विधाया शुरूवात दकले न्हापां कवि गजबूपाखें नेसं. १०३३ पाखे *संगीत चन्द्रोदय* (गैरे, २०७३, पृ. ११९)य् जूगु खः । अनंलिपा *राग गजल कौव्वाली* नामं नेसं १०४० पाखे महाकवि सिद्धिदासया छगू पर्चा पिदंगु खनेदु । सिद्धिदाससिबे न्ह्यः कवि रत्नलाल 'रत्न' व कवि गजबूया गजल *संगीतचन्द्रोदय* सफुती नेसं १०३३ पाखे पिदंगु खनेदु (बराल, २०६८/२०६४, पृ. २९५-२९७) । मतिनाया गजल थें च्वंक मानलाल मास्के भजन च्वयाथकूगु (कायस्थ, नेसं. ११२१, पृ. ७-१७) दु । गोरख (गोरक्ष)^२ बहादुर तण्डुकार, तुलसीमेहर श्रेष्ठ (श्रेष्ठ, नेसं. ११२६, पृ. ५३८), गिरीजाप्रसाद जोशीनिसें थौंतक यक्व हे गजलकारतय्गु फुटकर गजल व गजलया सफू पिदने धुंकल । नेसं ११०७निसें नेसं ११४४तक ३७ दँया दुने ३५ गू (पुं, नेसं ११४२, पृ. ३३-३९) गजल सफू पिदनेधुंकूगु दु । थुकी मध्ये नं भूषणप्रसाद श्रेष्ठया जक भिगू गजल सफू व गजलया प्यंगू म्येचाः व सीडी पिदनेधुंकूगु दु । थीथी पत्रपत्रिकाय् फुटकर गजलत नं यक्व हे पिदनाच्चंगु नं दु ।

छन्द १०१ व नेवाः गजल सफूया म्हसीका

छन्द १०१ व नेवाः गजल ने.सं. ११३९ सालं नागार्जुन पब्लिकेशन प्रा.लि.पाखें पिदंगु खः । थ्व सफुती छ्माःनिसें नीखुगः आखःवःया १०१ गू वार्षिक छन्दया १०१ पु हे गजल दु । दक्व गजलय् छन्दया परिचय, छन्दया लक्षण, गण म्हसीकेगु सूत्र, छन्दया ताजि, छन्द शास्त्रया विकास, छन्दया ज्ञान बारे न्ह्यथनातःगु दु । मुक्तं वार्षिक छन्दय् गजल चिनातःगु थ्व सफू नेपालभाषा काव्यया न्हापांगु कृत खः ।

२. राष्ट्रीय अभिलेखालयय् तयातःगु गोरख बहादुर थःम्हं च्वयातःगु हस्तलिखित सफुती गनगनं थःगु नां 'गोरक्ष' न्हयथता गु दु ।

अध्ययन विधि

श्व शोधलेख च्वयूत प्राथमिक श्रोतकथं भूषणप्रसाद श्रेष्ठया छन्द १०१ व नेवाः गजल सफूयात कयातःगु दु । द्वितीयक श्रोतकथं पूर्वीय काव्यशास्त्र, गजल व शास्त्रीय छन्द, बहरया बारे च्ययातःगु सफू व पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त, गजलया सिद्धान्त बारे थीथी सफू व पत्रपत्रिकाय् पिदंगु समालोचनात्मक च्वसूयात आधार कयातःगु दु । सुचं मुनेत पुस्तकालय श्रोतयात मू आधार यानातःगु दु ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

पूर्वीय काव्यशास्त्रय् साहित्यया गुण व दोषया बारे बर्णन जुयाच्चंगु दु । आचार्य भरत, मम्मट, भामह, वामन, दण्डी, अग्निपुराणकार, विश्वनाथ, जयदेव, रूद्रट, कुन्तक, आनन्दवर्धन आदि आचार्यपिन्सं काव्य साहित्यय् गुण व दोषया चर्चा यानातःगु दु । काव्य साहित्यया गुण व दोषया चर्चा यायून्त्यः गुण व दोष खँवःया अर्थया बारे कुलेगु जुइ । गुण खँवःया शाब्दिक अर्थ - दोष मदुगु, सुन्दरता, मधुरता, आह्लादकता, आकर्षकता वा आत्मधर्म खः (गौतम, २०११, पृ. १) । छुं नं चीजयात मेगुपाखें बिस्कं क्यनेत अःपुकीगु नीजि स्वभाव, विषेशता वा धर्म (त्रिपाठी, विसं २०४०, पृ. ३४३) हे गुण खः । संसारया फुक्क प्राणीवर्ग, वस्तुपुचलय् छुं नं छुं गुण दयाच्चनी । थज्वःगु गुणं मनूतयूत बांलाकाबी, लोकप्रिय यानाबी, समाजय् प्रतिष्ठित यानाबी । समाजया न्हायूककथं नालातःगु साहित्यय् गुण अनिवार्य दु । गुणं साहित्ययात सुमधुर व आकर्षक यानाबी । गुण मदुगु साहित्य वास्तविक साहित्य हे जुइ फ़ैमखु । पूर्वीय काव्यशास्त्रकथं रसयात काव्यया आत्मा व गुणयात रसया आत्मा वा आत्मधर्मकथं कयातःगु दु ।

आचार्य मम्मटयाकथं शौर्यवीर्य आदि गुण गथे मनूतयूगु आकारया गुण मखुसे आत्माया धर्म खः थें हे काव्यया माधुर्यादि गुण वर्णया धर्म मखुसे काव्यात्मभूत रसया आत्मधर्म खः धयातःगु दु । शुक्रथं आचार्यपिन्सं गुणयात काव्यया शोधाकारी धर्म, रसाश्रित धर्म वा रसोत्कर्ष धर्म नालातःगु दु । उकिं काव्य वा साहित्यय् गुणयात आवश्यक जक मखु अनिवार्य तत्वकथं कयातःगु दु (गौतम, २०११, पृ. १) । साहित्यय् गुणया श्व अवधारणा पूर्वीय काव्यशास्त्रया सिद्धान्त खः । पूर्वीय साहित्यया अप्वः आचार्य बिद्वानपिन्सं गुणयात काव्यया अतिआवश्यक तत्वकथं स्वीकार यानातःगु दु । संस्कृत काव्यसाहित्यय् दक्कले न्हापां आचार्य भरतं गुणया चर्चा याःगु खः । नाट्यशास्त्रय् दोषया अभावयात हे गुण धाइसा काव्यय् शुक्रिया आवश्यकता दु धकाः भिगू गुणया उल्लेख दु (शर्मा व लुइटेल, २०७६, पृ. २४) । आचार्य भरतधुंकाः भामह, दण्डी, वामन, भोजराज, आनन्दवर्धन आचार्यपिन्सं गुणया बारे थःथःगु मत प्रस्तुत यानातःगु खनेदु । वयालिपा इसाया भिंछगूगु शदी आचार्य मम्मटं काव्यात्मभूत रसया आत्मधर्म वा उत्कर्ष धर्मया रूपय् स्वीकार यानाः काव्यय् शुक्रिया आवश्यकता जक मखु अनिवार्य हे जूगु नं पुष्टि यानातःगु खनेदु । नापनापं रसया ल्याः नं सुनिश्चित यानातःगु खनेदु । काव्यया आत्मा रस वा ध्वनि खःसा रसया आत्मा गुण खः । गुणबिना रसया अस्तित्व दइमखुसा रसबिना काव्यया अर्थ दइमखु । उकिं रस व गुणया दथुइ तादात्म्यता व अन्योन्याश्रित स्वापू दु । उकिं काव्यय् गुणया अनिवार्यता स्वीकार यानातःगु खनेदु (शर्मा व लुइटेल, २०७६, पृ. २३) । तर गुणया परिभाषा व गुणया ताजिया बारे धाःसा इमिगु मत छगू हे खनेमदु । आचार्य भामह, आनन्दवर्धन, राजशेखर, मम्मट, हेमचन्द्र व विश्वनाथपिनिगुकथं स्वंगू - माधुर्य, ओज व प्रसाद - गुणया ताजि दु । थुपिं आचार्यपिन्त त्रिगुणवादी नं धायगु

याः । शुपिं बाहेक भरत, दण्डी, अग्निपुराणकार, जयदेव, वामन, कुन्तक, भोज, जगन्नाथ थज्वःपिं आचार्यपिं स्वंगूसिबे अप्वः गुणया पक्षय् वकालत याइपिं खः । थथे मतमतान्तर दःसां नं त्रिगुणवादीपिनिगु हे मत बल्लाःगु खनेदु (शर्मा व लुइटेल्, २०७६, पृ. २४-२५) ।

साहित्यय् दोषया अबधारणा नं पूर्वीय काव्यशास्त्रया सिद्धान्त खः । नेपाली शब्दसागर व नेपाली बृहत शब्दकोषकथं अर्थ वा भावयात दूषित यानाः काव्यया गुणयात हानी याइगु खँ वा चर्चा हे दोष खः । साहित्यय् त्रिदोष - काव्यदोष, अर्थदोष, रसदोष - दु ('नेपाल', २०६१, पृ. ६८४) । तप्यंक वा अर्थयात दूषित यानाः काव्यया गुण वा रसया आस्वादनय् हानी याइगु खँ अर्थात रसया अपकर्षक तत्व (त्रिपाठी, २०४०, पृ. ६७३) हे दोष खः ।

पूर्वीय काव्यशास्त्रय् काव्यदोषया चर्चा प्रारम्भ इलनिसें जुयाच्चंगु खनेदु । आचार्य भरतं भिगू दोष न्ह्यथनातःसां उकिया स्वरूपबारे बांलाक धयातःगु मदु । भरतं दोषया भावात्मक पक्षयात स्वीकार यानाः थुकियात गुणया विपर्यं नालातःगु दु । काव्यया घातस्थानयात दोष नालातःगु दु । आचार्य भरतया कथं घात विनाश वा अपकर्ष खः । भामहं काव्यदोषया लक्षणसिबे थुकिया प्रकारान्तकथं चर्चा यानातःगु दु । भामहया कथं दोषयुक्त काव्य रचना यायगु कविया मृत्यु खः । दोषयुक्त काव्य रचना याइम्ह कवि दुष्टम्ह काय् बुइकीम्ह अबु थें हे निन्दा यायबहःम्ह पात्र जुइ धैगु अभिमत भामहया दु । आचार्य दण्डीयाकथं काव्यय् विफलताया कारणं दोष वइ, थुकियात कविं त्याग यायफ्यकेमाः । वामनं दक्कले न्हापां काव्य दोष धैगु गुणया विपर्यात्मक धकाः परिभाषित यात । आचार्य वामनयाकथं विपर्यं धैगु वैपरीत्य जक मखुसे अभाव नं खः । थ्व धारणा आचार्य भरतया धारणाया अःखः खनेदु । आचार्य रूद्रटं काव्यया दोषयात पूर्वक ब्वथलेगु व प्रतिपादन यानातःगु दु । काव्यया रस व औचित्यया स्वापू न्ह्यब्वयाः अनौचित्ययात नं छगू महत्त्वपूर्ण दोष नालातःगु दु । आचार्य आनन्दवर्धनं काव्य दोषबारे न्हूगु विचार न्ह्यब्वयातःगु दु । वय्कःयाकथं काव्यया आत्मगत सौन्दर्यनाप थुकिया स्वापू दयाच्चनी । काव्यय् ध्वन्यात्मक रसभङ्ग हे दोषया मुख्य स्वरूप खः धैगु न्हूगु मान्यता आचार्य आनन्दवर्धनं न्ह्यब्वयातःगु दु । थ्वयां लिपा कुन्तक, अभिनवगुप्त, महिमभट्ट, मम्मट, जयदेव, विश्वनाथपिनिगु काव्यय् दोषया बारे थःथःगु मत दु (शर्मा व लुइटेल्, २०७६, पृ. ३०-३१) । मुख्यतः रसयात स्यंकीगु व गौणरूपं खँवः व अर्थयात हे स्यंकीगु तत्व हे काव्यदोष खः । काव्यय् छगू हे दोष दय्मज्यू धाईपिं नं दुसा गुलिं म्होसिबे म्हो दोष जुइमाः धाईपिं नं दु ।

दोषया ताजि व वर्गीकरणय् विद्वान आचार्यपिनि छगू मत मदु । दक्कले न्हापां आचार्य भरतं काव्यया दोष भिता दु धाःगु खःसा दोषया वर्गीकरण आचार्य भामहं याःगु खनेदु । भामहं सामान्य दोष, वाणी दोष, मेमेगु दोष यानाः स्वंगू वर्गय् ब्वथःगु दु । दण्डी काव्यया ११ दोष न्ह्यथनातःगु दु । वामनं दोषयात शब्दगत व अर्थगत यानाः निगू वर्गय् ब्वथलातःगु दु । उकी मध्ये नं पददोष, पदार्थदोष, वाक्यदोष, व वाक्यार्थदोष यानाः प्यंगू भेदकथं न्ह्यथंगु दु । रूद्रट, आनन्दवर्धन, भोजराज आचार्यपिन्सं नं दोषया बारे कुलातःगु दु । विद्वान आचार्य मध्ये मम्मट काव्यदोषया स्पष्ट विवेचना यानाः दोषचिन्तनयात न्ह्यथंम्ह खः । मम्मटं शब्ददोष (पददोष व वाक्यदोष)या ल्याः ३७, अर्थदोषया ल्याः २३ व रसदोषया ल्याः १० यानाः स्वंगू वर्गय् ७० दोषकथं ब्वथलातःगु दु (शर्मा व लुइटेल्, २०७६, पृ. ३२-३५) । अथेखःसां मू-मू काव्यदोषकथं पदांशदोष, पददोष, वाक्यदोष, अर्थदोष, व

रसदोष यानाः न्यागू वर्गय् ब्वथलातःगु दु । पदांशदोष धाय्बलय् पदया प्रकृति वा प्रत्यय अंशय् दइगु दोषयात धाइसा छगू पदय् दइगु दोषयात पददोष धाइ । अथे हे पदपाखें निर्मित वाक्यय् दइगु दोषयात वाक्यदोष धाइ । पद हिलीबलय् अर्थय् खनेदइगु दोषयात अर्थदोष धाइसा रसयात तप्यंक हानि याइगु दोषयात रसदोष धाइ । काव्यया अर्थ मथुइगु, रसया सवाः फ्यासुइगुलिं पूर्वीय साहित्य सिद्धान्तय् कवितय् काव्य रचनाय् दोषपाखें सचेत याकातःगु दु ।

छन्द १०१ व नेवाः गजलया गुण व दोष विश्लेषण

काव्य ख्यलय् गजलया थःगु हे महत्त्व दु । थुकी संरचनागत सुन्दरता दु । गजल थौकन्हय् लोकंहवाःगु छगू काव्यया विधा जुयाच्चंगु दु । गजलया प्रत्येक शेरय् छ्यलीगु खँवःया रसया प्रभावं न्यमिपिनिगु नुगलय् थीगु थुकिया सौन्दर्यता जुल । शेरया प्रत्येक खँवलय् पिज्वइगु भावं न्यमिपिन्त आनन्दानुभूति बीगु गजलया मू आञ्जु खः । उकिं गजलय् संरचनागत पक्ष-रदिफ, काफिया, छन्द, बहर नापं भाषागत व व्याकरणगत पक्ष व रसय् नं ध्यान बिइमाः । थज्वःगु छुं छुं पक्षयात गजलया गुण व दोष धाइ । गुणं जाय्काः दोषं मुक्त जूसा गजल प्रभावकारी जुइ । थ्व हे गुण व दोषया कसिइ तयाः थन थ्व सफूया विश्लेषण जुइ ।

छन्द १०१ व नेवाः गजल सफूया गुण

स्पष्टता

विषयगत व भाषागतकथं अर्थपूर्ण गजल याउँक थुइके फइ । गजलया शेरया भाव व विचाः स्पष्ट जुइमाः । खँवः क्लिष्ट जुइमज्यू । सभ्य समाजं याउँक नालाकाय्फुगु, नालाकाय्बहःगु खँवः छ्यलेमाः । न्यमि व ब्वमिपिन्त नुगलय् दीगु खँवःपाखें च्वमि सचेत जुइमाः । नुगलय् थीगु खँवः छ्यलेमाः, दीगु मखु । गजलया शेर न्यनेवं व ब्वनेवं न्यमि व ब्वमिपिनिगु नुगलय् विषयवस्तु व अर्थ अस्पष्टताया महसुस जुइ मज्यू । अर्थ छ्यायेत शब्दकोष पुइकेमाःगु अवस्था वय्केमज्यू । अज्वःगु गजलया शेर स्पष्टताया गुणं मुक्त जुइफैमखु । उकिं शेरय् सरल व सहज भाषा व खँल्हाबल्हाय् छ्यलीगु खँवः छ्यलेमाः । गजलया खँवः 'क्याचि' जुइमाः । गुकिं न्यमि व ब्वमिपिसं गजलया भाव व अर्थ याउँक थुइके फै । अःपुक नाला काय्फै ।

मह जुल कपाय् थें, फुरुफुरु ब्वय् थें

सुलि जक पूसां, कुचुकुचु चाः रे

मनस छ थ्वय्वं, गुनुगुनु सः थें

वन दुन्य क्वैली, कुहुकुहु हाः रे (गजल ६५)

थुकी श्रृंगारिक भावं जाःगु खँवः फुरुफुरु, कुचुकुचु, गुनुगुनु, कुहुकुहु बांलाक्क, स्यल्लाक छ्यलातःगु दु । थज्वःगु खँवः छ्यलातःगु गजल थ्व सफुती यक्व दु । ब्वमिं खनाच्चंगु वातावरणनाप स्वापू दुगु खँवलं ब्वमिया नुगलय् याउँक थी ।

परिपक्वता व प्रौढता

गजलय् छ्यलीगु भाव व विचारय् परिपक्वता वा प्रौढता दय्माः । विचार व भावनापं विषय व अभिव्यक्ति नं परिपक्व जुइमाः ('परिश्रमि', २०६४, पृ. १०३) । कलात्मक दोष दय्मज्यू । परिपक्व विचार व भाव व्यक्त मज्गु गजलया शेरया छुं महत्त्व मदु । उकिं गजलय् परिपक्वता गुणयुक्त शेर छ्यलेमाः ।

थन मनुखं जब थ्वी ख्वबिया मू

थःगु जगतं दुःख प्विक्य यनी हँ (गजल ६३)

बैश धैगु बास वय्गु स्वां थें

भिंगु ज्याय् दछाय्त थ्वय्गु स्वां थें (गजल ४२)

थ्व निगू शेरया अभिव्यक्ति च्वमियाके दुगु परिपक्वताया दसि खः । दुःखसुखयात थ्वीकेगु व बैशयात थ्वीकेगु परिपक्वता व प्रौढताया दसु खः ।

अर्थपूर्ण

शेरया पुचः हे गजल खः, तर शेर जक माः हनेवं, उगुंथुगुं विषयवस्तुया शेर छथाय् इवःछुकाबिइवं गजल जुइमखु । छपु गजलय् न्यागूनिसें न्यागू स्वयां अप्वः शेर दयाच्चनी । छपु गजलया प्रत्येक शेर विषयवस्तुकथं स्वायत्त, स्वतन्त्र व पूर्वक अर्थ पिज्वःगु जुइ । थ्व हे गजलया विशेषता खः । छगू शेरय् आखःग्वः, खँग्वः मगाःमचाःथें च्वनकि, अर्थ छ्यायेमछिनकि ब्वँमिपिन्सं गजल थुइके थाकुइ । उकिं प्रत्येक शेरया विषयवस्तु अर्थपूर्ण जुइमाः । अर्थपूर्ण मज्गु छगू शेरं यानाः मुक्कं गजल हे अपूर्ण जुइ ।

ल्याःचाः द्वंथाय् ग्याय्माः भीपिं

पंगः चीकाः न्हयाय्माः भीपिं (गजल ६)

थुकी याउँक, अःपुक अर्थ थुइकेफुगु शेर दु । थ्व धैगु गजल अर्थपूर्ण जूगु जुल ।

खँत्वाःखँभाय्

नेपालभाषाया खँल्हाबल्हाय् यक्वं खँत्वाःखँभाय् छ्यलातःगु दु । नेवाःतय् सामान्य जनजीवनय् न्यने-कने यानावयाच्चंगु खँत्वाःखँभाय् न्हयथने बहःगु पक्ष खः । थज्वःगु खँत्वाःखँभाय् सकसिनं याउँक थुइकेफु । खँत्वाःखँभाय्या छ्यलाबुला गजलया प्रभावयात सशक्त याय्गु छगू ज्याभः नं खः । मनूतय्सं थःगु जीवनय् ब्वलनीगु सुख-दुःख, थाकु-त्यानु, शुभ-अशुभ थज्वाःगु अनुभूतियात अभिव्यक्त याय्त व जीवन व जगतनाप स्वाःगु थीथी खँ न्वाय्त नं खँत्वाःखँभाय् छ्यलाः थःगु नुगः खँ कनी । गुकीया अर्थ थुइकेत नं अःपु । खँत्वाःखँभाय्यात प्रतिकात्मक अर्थ नं छ्यः । साहित्यय् थथे खँत्वाःखँभाय् छ्यलेगु चलन यक्व दु । थुकिया बिस्कं महत्त्व नं दु । उकिं गजलय् नं खँत्वाःखँभाय् छ्यलेगु धैगु गजलयात छाय्पीगु सशक्त माध्यम खः । तर गजलय् खँत्वाःखँभाय् छ्यलेबलय् गजल च्वमि होशियार जुइमाः । उगु खँग्वलं गजलयात प्रभाव याय्मफुत

धाःसा उकिया अर्थ म्दु । उकिं खँत्वाःखँभाय् गजलया बांलाःगु गुण धकाः जवरजस्ती म्छ्यःसे शेरया भाव व अर्थयात अभ् सशक्त यायूत छ्यलेमाः ।

भम्बः स्वानय् प्याखं हवी

छिं थः नाःथें ताय् जिं ॥ (गजल १९)

बैशं घ्वाःथाय् थ्यनकि न्हिल्यवै

पाःल्हाःतं ख्वाः पनकि न्हिल्यवै ॥ (गजल ४६)

गथे जुल जोभन ख्वांगु भुतू थें । (गजल ४८)

व ह्वःगु स्वानय् सुतिलः जुयाब्यु ॥ (गजल ५१)

म्हुतुमरुकइघाः लनी ज्वी थौं । (गजल ५५)

जीवन ख्वल्चाय्, जीवन क्वंचाय्, जीवन मेलाय् । (गजल २९)

च्चय् न्ह्यथनागु शेरय् अण्डरलाइनया खँपु, खँत्वाःखँभाय् व बिम्ब नेपालभाषाय् याउँक अर्थ छ्याय्फैगु व छ्यलाबुलाय् वयाच्चं । थज्वःगु पदावली छ्यलाः गजलया शेरयात बांलाक छाय्पियातःगु दु ।

गेयात्मकता

काब्य छन्दोबद्ध जुलकि गेयात्मकता दइ । गजल नं बहरबद्ध जुलकि गेयात्मकता दै । गेयताया निंतिं गजल छन्द वा बहरय् च्वइ । थ्व सफुती गेयात्मकता दय्क बहरय् गजल चिनातःगु दु ।

गजल स्वयं हे छगू विशिष्ट रुप खः । थ्वया रुप मूलतः लय व संगीतया जगय् धनाच्चनी । उकिं गजलय् रदिफ, काफिया, मतला, मकता नापं लय नं आवश्यक तत्व खः । लय व संगीतात्मकता बिना गजलया कल्पना हे याय्थाक् । तर लयबिनाया गजल नं दइ धाईपिं नं थन दु ।

वास्तवय् गजलया न्हापांगु इवःया मात्रा वा मीटर प्रत्येक इवलय् दय्माः । गजलया प्रत्येक इवः छगू हे लसय् आवद्ध जुइ । गन लय भंग जुइ अन गजलया संरचनागत अनुसाशन भंग जुयाः असंगतिपाखे वनी । उकिं गजल रचनाय् अनुशासित जुइत लय पक्षय् सचेत व सजग जुयाः खँग्वः छ्यलेगु व खँपु निर्माणया पक्षय् नं ध्यान बिइमाः । गजल म्हो खँग्वलं अप्वः व गहन अभिव्यक्ति बिइगु हार्दिकता व कोमलता जाःगु छगू काब्य रुप खः । कविता, म्यँ वा गजल न्ह्यागु विधाय् नं लय्या प्रयोग अनिवार्य जुइ । गजलयात म्हो जक बाजंनाप क्वथाय् हालीगु (Chamber Music) रचना कथं काइ । थ्व धैगु थुकिया लय्या महत्त्वयात स्वीकार यानातःगु खः । गजल वर्णमात्रिक लसय् नं चिनेगु याः । वार्णिक, लोकछन्द, जातीय, मात्रिक छन्दय् चिनातःगु गजल नं दु । तर गजलय् फारसी वा उर्दूइ निश्चित प्रकारया लयखण्डत प्रचलित दु, गुकीयात बहर वा बज्ज धाइ (उदासी, २०५९, पृ. १६-२२) ।

गेयात्मकता मदुगु गजल प्राण मदुगु शरीर थें हे खः । म्यँ थें हे गजल थीथी राग व तालय् हाली । उकिं गजल चिने न्हयः च्वमिं छुं छगू लय् कय्च्याय्माः । अलय् मनमनं गुनगुनय् यायां गजल चिनेमाः । अथे जूसा तिनि लय्बद्ध जुइ, संगीतबद्ध याय्त नं अःपुइ । गेयताया निरतिं शास्त्रीय बहरय् वा शास्त्रीय, वार्णिक, जातीय, मात्रिक, लोक छन्दय् गजल चिनेमाः । तर गेयात्मक याय्त खँवः छ्यलेबलय् धाःसा बिचाः याय्माः । खँवःया मात्रा अथवा गण वा रुक्न पाय्छि जूसां ध्वन्यात्मक वर्णाक्षर वा श्रुतिकथं बांमलाःगु खँवः अप्वः छ्यलकि गजलय् गेयात्मकता बांलाइमखु ।

व्याख्यात्मकता

गजलय् म्होजक खँग्वलं यक्व खँ धाइ । शेरय् म्हो खँग्वलं सूक्ष्म रुपं गहन विषयवस्तु व्यक्त जुयाच्चनी । उकिं छगू शेरया व्याख्या गद्य विधाय् तःहाकलं याय्मालेयः । व्याख्यात्मकताया निरतिं च्वमिं प्रत्येक शेरय् भावया सार कय्च्यानातै । सामान्य अभिव्यक्तियात व्याख्या विश्लेषण व विवेचना यानाच्चनेम्वाः । उकिं च्वमिं थीथी दृष्टिकोणं स्वय्युगु व व्याख्या विश्लेषण याय्फैगु शेरया गजल चिनेमाः । थुकीया गजल सरल जूगुलिं चिहाकलं ताहाःगु खँ धाय्गु विशेषता दु ।

रागिनी थ्वः थें चिलिचिलि हाः छ

न्हू सुथ लू थें भिलिमिलि धाः छ ॥

छंगु किचः दः सिचुगु लुँजः थें

अमृत गाय् थें सिलिसिलि गाः छ ॥ (गजल ४९)

थुकथं गजलया विषयवस्तु सरल जुयाः नं भाव गहन जुइमाः । विषयवस्तु व भाव गहन जूसां अःपुक थुइकेफुगु जुइमाः । च्वय्या गजलय् थें ब्वनेबलय् हानं ब्याख्या याय्म्वाःगु जुइमाः ।

प्रतिकात्मकता

प्रतिकात्मक धैगु तप्यंक मधाःसे विम्ब व प्रतिक छ्यलाः छुं नं खँ धाय्गु खः । गजलय् प्रतिक व विम्बया यक्व महत्त्व दु । साहित्ययात छायापीगु हे प्रतिक व विम्ब छ्यलाः खः । साहित्यय् छुं नं खँ न्ह्याइपुक, यइपुक, नाइक धाइ । छगू हे खँ तप्यंक धाय्बलय् खाइसे च्वनेयः । तर विम्ब, प्रतिक छ्यलाः धाय्बलय् यइपुसे, नाइसे च्वनी । साहित्यकारं ल्वहंतं मखु स्वॉनं कय्की । कय्कीगु ला खः तर स्याक्क मखु, नाइसे च्वंगु स्वॉनं कय्काः नुगलय् दुनेथ्यंक स्याकी । उकिं शेरय् अःपुक थुइकेफैगु विम्ब व प्रतीक छ्यलाः यइपुक गजल चिनेमाः ।

च्याय्माःथाय् भी मन पाल्चाय् इताः दै

थः त्वैपिंथाय् सुथ बहनी निभाः दै ।

कं दै पं दै लँ दथ्वी दै मिगाः नं

ख्युंथाय् कुंसां छन्हू बाःहाः पिकाः दै । (गजल ५९)

च्वय् अण्डरलाइनिङ् यानातःगु खँवःत प्रतिकात्मक रूपं छ्यलातःगु खः । थज्वःगु प्रतिक व विम्बात्मक खँवः छ्यलातःगु गजल थ्व सफुती यक्व दु ।

कोमलता

नाइसे च्वंक खँ अभिव्यक्त याय्गु हे साहित्यया विशेषता खः । भन गजलय् ला थ्व अनिवार्य । न्यनेबलय् न्हाय्पनय् मदीगु खँवः, ब्वनेबलय् नुगलय् तिककामिंक दीगु खँवः - क्लिष्ट, अपशब्द, अपमान याय्त् छ्यलीगु अनादरबाची खँवः, अप्राकृतिक व बांमलाःगु अर्थ लुङ्गु खँवः साहित्यय् छ्यले मज्यू । गजलय् ला अज्वःगु खँवः छ्यले हे मज्यू । नाइसे च्वंगु खँवःजक छ्यलाः नं मगाः उकिया अर्थ नं नाइसे हे (कोमलता) च्वनेमाः । नाइसेच्वंगु व नुगलय् थिङ्गु खँवः व भावं जाःगु गजल हे बांलाःगु गजल जुइ ।

सिचु, छ निभाः लुइवं, थ्व नुगः

न्हिल्यत सनी जिगु धाः तक नं । (गजल ६२)

म्ह जुल कपाय् थें फुरुफुरु ब्वय्थें

सुलिजक पूसां कुचुकुचु चाः रे । (गजल ६५)

च्वय्या शेरय् थें हार्दिकता व कोमलतां जाःगु गजल थ्व सफुती यक्वं दु । छगूयां मेगु अतिकं कोमलतां जाः ।

अन्योन्यासित

गजलया संरचनागत पक्षया मू तत्व शेर खः । फुक्क शेरय् निगू मिसरा दै । निगू मिसरां छगू शेर जुइ । न्हापांगु मिसरा-ए-उला धाइसा निगूगु मिसरा-ए-सानी खः । गजलया सैद्धान्तिक संरचनाकथं न्हापांगु मिसरां विषयवस्तु उत्थान याइसा निगूगु मिसरां उकीयात पूर्वकी । न्हापांगु मिसरां कौतुहलता ब्वलंकीगु व निगूगु मिसरां उकीयात पूर्वकी धाइपिं नं दु । थुकथं शेरया निगुलिं मिसरा बिस्कं तयाः स्वयेबलय् पूर्वक अर्थ लुइमखु । यदि निगुलिं मिसरां बिस्कं बिस्कं अर्थ बिङ्गु जुलधाःसा अज्वःगु शेर प्रभावकारी जुइमखु । थ्व स्वाभाविक नं जुइमखु । निगू मिसराया दथ्वी दुगु थ्व हे स्वापूयात अन्योन्यासित स्वापू धाइ । उर्दुइ थुकियात रत्त धाइ ।

यचु पुखुली गन फय् सनी बुलुं

गन बुलुख्वाः गुकथं सिली मस्यू ॥ (गजल ७३)

थुगु शेरय् न्हापांगु मिसरां जक थन पूर्वक अर्थ पिमज्वः, लिपांगु मिसरां अर्थ पूर्वकाः ब्यूगु दु । थ्व हे अन्योन्यासित खः ।

छन्द व बहर

सफूया नां हे १०१ छन्द व नेवाः गजल दु । छगः आखःया छन्दनिसें नीखुगः आखःया छन्द छ्यलाः १०१ पु गजल चिनातःगु हे थ्व सफूया गजलया गुण जुल । थुकी गजलया शास्त्रीय नियमकथं बहरय् चिनातःगु गजल (गजल ९०य् पञ्चचामर छन्दय् हजज बहर, गजल ७०य् भुजङ्गप्रयात छन्दय् मुतकारिव बहर) दु ।

थःम्हं थः मभिंदाः, बुकीपिं मवःनि

मनूया सिलय् स्वां छुकीपिं मवःनि । (गजल ७०, भुजङ्गप्रयात छन्द - मुतकारिव बहर)

थ्व सफुती गजल जकमखु, छन्द शास्त्र नं दु । थज्वःगु गुणैगुणं जाःगु थ्व गजल सफू खः । थुकिं ब्वँमिपिनिगु नुगः नं साली । छन्दय् हनातःगु गजल ब्वनीबलय् व न्यनीबलय् ब्वँमिपिं व न्यँमिपिं मुध जुइ ।

छन्द १०१ व नेवाः गजलय् दुनेया दोष

च्चय् न्हयथंगु यक्व गुण दःसां थ्व सफूया गजलत दोषमुक्त मजू । थुकी दुगु छुँछुँ दोषं गजलया सौन्दर्यताय् असर लाःगु दु । थ्व सफूया गजलय् खनेदुगु दोषयात नं छिसंकथं क्वय् न्हयथंगु दु ।

म्यँ खः ला, गजल खः ला सी मदु

च्चय् न्हयथं थें गजलया थःगु हे परम्परागत शास्त्रीय संरचनागत नियम दु । व हे संरचनागत नियमया कारणं गजल विधा मेमेगु काव्यिक बिधा (कविता, म्यँ, रूवाई आदि) सिबे बिस्कं जूगु खः । तर थ्व सफुती छुँ छुँ अज्याःगु गजल दु गुकीयात गजल खः वा म्ये खः धकाः ब्यागलं तये हे थाकु ।

जिगु जोभन उफ् थों जुल गुजु काः थें वास भचां जक गाःम्ह जि रे

थुलि न्ह्यैपुक छं थौं त्वन थन अय्लाः, त्वंम्ह छ खः तर काःम्ह जि रे ।

जि मत्वंम्ह मनू खः तर जिगु बानीं प्वं सलिखय् रस जाःम्ह जि रे

न्यन्य येपु थौं छपु छपु यायां छंगु गजल् थन हाःम्ह जि रे (गजल ९८)

थुकीया निगूगु व स्वंगूगु शेरय् अन्त्यानुप्रास ज्वःलाः गुगु गजलया संरचनागत मान्यतां पिनेलाः । थ्व म्ये पहःवःगु जुल ।

थः धाःपिन्त तकं मकंगु खँ जितः छाय् कंगु वं जिं मस्यू

स्यान्याःपिन्त थ्यनाः जितः जक न्हयलं छाय् थंगु वं जिं मस्यू ।

थः ज्वी ग्याःगु लँपुं जितः खिउँबलय् छाय् थंगु वं जिं मस्यू

भःभःधाःगु क्यबय् न्हयज्याःगु थ्व पलाः छाय् पंगु वं जिं मस्यू । (गजल ९४)

थ्व गजलया निगुलिं शेरय् निगू नं मतला (मत्ला) अर्थात गजलया न्हापांगु शेर थें च्वं । सामान्यतः गजलया निगूगु शेरय् मिसरा-ए-उला व मिसरा-ए-सानी यानाः छपु शेर जुइमाः । शुत्रात्मककथं स्वयंबलय् गजलय् बब, दब, अब कथं अन्त्यानुप्रास जुइमाः । तर थुकी मतलाय् कंगु वं जिं मस्यू, थंगु वं जिं मस्यू, दुसा निगूगु शेरय् थंगु वं जिं मस्यू, पंगु वं जिं मस्यू कथं रदिफ व काफिया छ्यलातःगु अन्त्यानुप्रास ज्वःलाः, गुगु सामान्यतः म्येय् जक छ्यली । थज्वःगु दोष भूषणप्रसादजुया थ्व सफूया छुँछुँ गजलय् (गजल ल्याः ८८, ८३, ७८) खनेदु । म्यँ व गजल नितां कविताया लघु रूप दुने हे लाइगु रचनाविशेष खः । भाव, कल्पना, सञ्जीत व विम्ब, प्रतिक

छ्यलाया दृष्टिं स्वयंगु खःसा निगुलिं उथें हे खनेदु । तर नं म्यें व गजलया दथुइ यक्व हे पाः (बराल, विसं. २०७७/२०७०, पृ. ३६) । गजलय् थें हे म्यें नं निश्चित संरचना दइ । म्येंया संरचनाया अर्थ बनावट वा संगठन खः । थुकी पूर्णता, स्वनियमितता दइ नापं रूपान्तर जुइगु सामर्थ्य दइ (बराल, विसं २०६०, पृ. १४) । गजलय् निइवःनिइवः दुगु स्वंगू वा स्वंगूसिबे अप्वः शेर दइ । छपु गजलय् च्वनिसें क्वय्थ्यंक छगू हे छन्दय् जुइ । तर छपु म्येंय् छगू सिबे अप्वः छन्द छ्यले फु । म्यें गद्यय् नं च्वय्फु, तर गजल गद्यय् जुइमखु । अन्त्यानुप्रास वा काफिया व रदिफया छलाबुलाय् नं म्यें व गजल पाः (बराल, विसं २०७७/२०७०, पृ. ३६) । गजलया शुत्रकथं अन्त्यानुप्रास वा उपअन्त्यानुप्रास aa, ba, ca, da, ea, fa आदि जुइ हे माः । गबलें गबलें aa, aa, ba, ca, da, ea, fa नं जुइफु । तर म्येंय् अथे जुइमाः धैगु मदु । म्येंय् अन्त्यानुप्रास मतःसे नं च्वय्फु । गुलिंगुलिं aa, bb, cc, dd, ee, ff नं जू । छपु गजलय् शेरपतिं विषयवस्तु पाके माः, तर छपु म्येंय् छगू हे विषयवस्तु जुइमाः । थ्व संरचनाकथं च्वय् न्ह्यथंगु गजलया संरचना पाय्छि खनेमदु । उकिं थ्व गजल मखु, म्यें खः ।

हेयता वा दुःश्रवता

न्येबलय् खाइसे च्वनीगु व करपिन्त हिस्याइगु खँवः छ्यलीगु पददोष खः ।

छाय् पाच्यंगु न्ह्यज्याय्त

कापिं थः तुति भाःपाः (गजल १७)

च्वय् न्ह्यथंगु गजलय् छ्यलातःगु गजलया छन्द व गण ला पाय्छि हे दु तर, थुकिया शब्दय् शारीरिक रूपं अशक्तपिन्त हेय् भाव पिज्वः । थौकन्हय् न्ह्याथाय् नं अपाङ्गमैत्री खँवः छ्यलेमाः । साहित्यय् नं सचेतपूर्वक कापिं थज्वःगु पद छ्यलेमज्यू । थ्व दुःश्रवताया दोष खः ।

दुष्कमता वा अर्थदोष

छन्दय् हंकेत जक जवरजस्ति मिले यानाः धाय्बलय् ब्वलनीगु दोष दुष्कमता खः ।

कवि 'कविता' जुल मतिनाय्

अमरित फ्यय्कल मतिनां (गजल ३८)

थन छन्दय् आखःग्वः पाय्छि याय्त अम्रितया म बागः उच्चारण जुइगुजूसं म् मच्चःसे म हे यानातःगु दु । अम्रित धैगु भोल वस्तु खः । भोल जुलकि नेपालभाषाय् त्वंकल जुइ । तर थन अमरित त्वंकल जुइमाःथाय् अमरित फ्यय्कल छ्यलातःगु दु । थुकथं थुकी अर्थदोष खनेदत । अर्थदोषकथं थ्व दुष्कमता जुल ।

संरचनागत

गजल छगू संरचना खः । थुकिया थःगु हे शास्त्रीय नियम दु । नियमय् मच्चन धाःसा गजलय् संरचनागत दोष खनेदइ । शास्त्रीय नियमकथं छपु गजलय् म्होति न न्यागू शेर दय्माः । न्यागू न्हयगू गुंगू आदि विजोर शेरय् गजल क्वचाय्केमाः । थुगु सफुती थुगु शास्त्रीय नियम उल्लंघन जगू दु । स्वंगू शेरया ११ पु, जोर शेर-प्यंगू शेरया ४८ पु, खुगू शेरया ७ पु दु । उकिं थ्व सफुती संरचनागत दोष खनेदु ।

लिच्चः

छन्द १०१ व नेवाः गजल सफू हरेक ल्याखं नेपाला भाषाया गजल काव्य विधाय् ज्वःमदुगु सफू खः । थ्व सफुती नेपालभाषा साहित्यय् प्रवृत्तिगत व विषयगत विविधता नापं छन्द व बहरय् व १०१ ताजि छन्दय् १०१ पु गजल दु । छन्द व बहरय् गजल चिनीम्ह थौतक छम्हयां छम्ह जक नेपालभाषाया गजल च्वमि भूषणप्रसाद खः । गजलया शास्त्रीय संरचनात्मक नियमकथं छपु गजलय् म्हीतं नं न्यागू शेर दय्माः । अप्ठलं न्हय्गू, गुंगू, भिंछ्गू शेर तथाः बिजोर शेरय् गजल चिनेगु परम्परा नं दु । तर भूषणप्रसादजुं गजल संरचनाया थ्व पक्षयात ध्यानब्यूगु खनेमदु । पूर्वीय काव्यशास्त्रया कथं गुण व दोषया कसिइ तथाः स्वयंबलय् थ्व सफूया गजलय् गुण यक्व दु । अथे हे दोष नं खनेदु । पूर्वीय काव्यशास्त्रया विद्वानपिं आचार्य भरत, आचार्य मम्मट, भामह, वामन, दण्डी, अग्निपुराणकार, विश्वनाथ, जयदेव, रूद्रट, कुन्तक, आनन्दवर्धन आदि आचार्यपिन्सं काव्य साहित्यय् गुण व दोषया चर्चा यानातःगु दु । व हे पूर्वीय काव्यशास्त्रया सिद्धान्तकथं थन थ्व सफूया विश्लेषण जूगु दु । गुण व दोषया बारे कुलेबलय् थ्व सफूया गजलय् खँत्वाःखँभाय् व विम्ब्या छ्यलाबुला, परिपक्वता व प्रौढता, अर्थय् स्पष्टता, भावय् कोमलता, भावाब्ज्यक्ती प्रतिक्रमकता, संरचनाय् गेयात्मकता, शास्त्रीय नियम व मान्यता कथं छन्द व बहरया प्रयोग, ब्वनेबलय् अर्थपूर्ण आदि गुण खनेदु । अथे हे पूर्वीय काव्यशास्त्रया सिद्धान्तकथं कुलेबलय् थ्व सफू दुने दोष नं लूगु दु । सफुती दुथ्याःगु गुलिं गजल म्ये खः ला गजल खः ला सीकेत थाकु । गजलया शास्त्रीय मान्यताय् मलाःगु, गजलय् प्रयुक्त खँग्वलय् हैय्ता वा दुःश्रवता दु । अथे हे छन्दय् हंकेत जक खँग्वः पाय्छि यानातःगुलिं दुष्क्रमता वा अर्थदोष खनेदु । गजलया शास्त्रीय नियमकथं संरचनागत दोष नं खनेदु । थ्व सफुती गुण व दोष नितां स्वयंबलय् थुकी गुण अप्ठः दु । नेपालभाषा काव्यय् गजल विधाय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठ छम्हेसिनं जक छन्द व बहरय् गजल चिनाच्चंगु धैगु थ्व गजल सफुतिं क्यं ।

लिधंसा

उदासी, टिकाराम (विसं २०५९). *गजलसिद्धान्त र नेपाली गजलको इतिहास*. अतिरिक्त प्रकाशन ।

कपाली, एच. के. (नेसं १११६). *गजल छु खः? . नेपाल ऋतु पौ, ४४(७९)*. नेपालभाषा परिषद् ।

कायस्थ, छत्रबहादुर (नेसं ११२१). *मानलाल मास्केया भजनामृत*. नेपाल संस्कृति, लय्पौ ।

गैरे, नारायणप्रसाद शर्मा (२०७३). *नेपाली गजलको परम्परा र प्रवृत्ति*. आशिष बुक हाउस प्रा.लि. ।

गौतम, टीकाराम (२०११). *पूर्वीय साहित्यमा गुण विवेचना*. *निहारिका*. संस्कृत साहित्य.

https://sahityaghar.blogspot.com/2011/10/blog-post_03.html. 10/03/2011 03:48:00

PM.

जोशी, सत्यमोहन (मुं.) (नेसं. ११०७). *बःचाधंगु नेवाः खँग्वःधुकू, बैकुण्ठप्रसाद लाकौल* ।

त्रिपाठी, वासुदेव, दाहाल, बल्लभमणि, पराजुली, कृष्णप्रसाद (सं.) (विसं २०४०). *नेपाली बृहत शब्दकोश*.

नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

थापा, हिमांशु (विसं २०५०). *नेपाली साहित्य परिचय* (चौं. सं.). साभा प्रकाशन ।

‘नेपाल’, वसन्तकुमार शर्मा (सं.) (२०६१). *नेपाली शब्दसागर* (ते.सं.). पुस्तक भण्डार ।

- ‘परिश्रमि’, न्यौपाने घनश्याम (२०६४). गजल सौन्दर्य मिमांसा. सङ्गम बुक्स पब्लिकेशन ।
- ‘पुता’, राजेन्द्र कुमार (नेसं. ११४२/४३). महाकवि सिद्धिदास व नेपालभाषाय् गजल दुने राग गजल कौव्वालिया चर्चा. थाय्भु ल्याः १७. नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- ‘पुता’, राजेन्द्र कुमार (नेसं. ११४०), गजलया सिध्दान्त व नेपालभाषाय् गजल. सन्ध्या टाइम्स पिथना प्रा. लि. ।
- ‘पुता’, राजेन्द्रकुमार (नेसं. १११६). गजल छु खः ? गजल गथे जुइमाः?. सन्ध्याटाइम्स. अर्थ पिथना प्रा.लि. ।
- पुं, तुयू (नेसं. ११४२). नेपालभाषाया गजल व पिदंगु कृति. नःलि साहित्यिक मासिक १७ (१६५)३.। नरेशवीर शाक्य (सं.). ईल्वहं प्रकाशन ।
- प्रधान, बाबुलाल (सं.) (विसं २०६२). रत्न नेपाली शब्दकोश. रत्नपुस्तक भण्डार ।
- प्रधान, बाबुलाल (१९९८). रत्नाज् नेपाली इङ्गलीश नेपाली डिक्सनरी.(दो.सं.). त्रीमूर्ती प्रकाशन, बाराणसी ।
- बराल, कृष्णहरी (२०६४/२०६८). गजल सिध्दान्त र परम्परा. साभा प्रकाशन ।
- बराल, कृष्णहरी (२०७०/२०७७). गीत कसरी लेख्ने?. नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।
- ब्राजाकी, मनु (नेसं १११०). गजल-एक चर्चा. मधुपर्क. २२(९)३७. गोरखापत्र संस्थान ।
- महर्जन, राजेन्द्र कुमार (नेसं. ११४२). नेपालभाषाय् गजल यात्रा सिद्धिदासनिसें थौतक. नःलि. ईलोहं पिथना ।
- मम्मट (मि.म.). काव्यप्रकाश, वाराणसी ज्ञानमण्डल लिमिटेड. ज्ञणघरदृग्ज्ञ ण्यस्त्रडस्ण एः. संस्कृत साहित्य ।
- माली, ईन्द्र (नेसं ११३०). नेपालभाषा तःखँग्वः धुकू. नेपालभाषा एकेडेमी ।
- मुजावर, सरदार (सं.) (२००१). हिन्दी गजल : गजलकारों की नजर मे. वाणी प्रकाशन ।
- रावल, ललिजन (सं) (वि.सं. २०४७). गजल-संरचना र नेपाली गजल, समकालीन नेपाली गजल. बगर प्रकाशन ।
- शर्मा, मोहनराज र लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद (विसं.२०६३). पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिध्दान्त. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (नेसं. ११११). जिगु मे छंगु खः. ल्याय्मह पुचः ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (नेसं. ११२६). नुगःबसा. ईल्वहं प्रकाशन ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (नेसं. ११२६). ई गजलया : गजलया ई. ईल्वहं प्रकाशन ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (नेसं. ११२६). सच्छिदैया नेपालभाषा काव्य मुना. नागार्जुन पब्लिकेशन ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (११३७). सितुब्बय् सुतिलः. ल्याय्मह पुचः ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (११३७). ब्वःमह लाप्चा. ल्याय्मह पुचः ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (११३७). नुगःया गुनगुन. नागार्जुन पब्लिकेशन ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (११३८). छन्द १०? व नेवाः गजल. नागार्जुन पब्लिकेशन ।
- श्रेष्ठ, भूषणप्रसाद (११४२). छन्द ७७ व नेवाः गजल. नागार्जुन पब्लिकेशन ।